

Trekvis mijdt de trap

Zalm is terug in Deense Varde Å

De Varde Å meandert en is weer toegankelijk voor trekvis.

In de Varde Å in Denemarken zijn bijna alle dammen en stuwen verwijderd. De rivier meandert weer, de zeeforel floreert en zelfs de zalm is terug. Die omslag is goed nieuws voor natuur, sportvisserij en toekomstige damverwijdering in andere Europese rivieren.

Bij een oude waterkrachtcentrale nabij de plaats Karlsgårde in een zijstroom van de Varde Å, ligt een spectaculaire vistrap. Tientallen meters lang, in zigzagpatroon, met een hoogteverschil van zeker vijftien tot twintig meter. De 'klim' is een uitdaging, ook voor topfitte vissen die het aandurven om via zo'n levensgevaarlijk klimparcours de reuzenhindernis tussen de rivier de Varde Å het stuwmeer van Karlsgårde te overbruggen. Een té grote uitdaging, zo bleek. Niels Jepsen, vismigratieprofessor aan de Danske Tekniske Universitet van Silkeborg, toont foto's van vissen die hier dood en vaak half vergaan in de rasters hingen. Een massagraf voor trekvis was het. En dat terwijl knappe ingenieurs aan de hand van de helling en het klimvermogen van vissen hadden uitgerekend dat de vistrap zou moeten werken.

Vistrap werkt niet

Professor Kim Aarestrup, een collega van Jepsen en evenals hij wereldberoemd in de kleine kring van vakgenoten, zegt al jaren dat de vistrappen niet werken. Tien jaar geleden maakte hij zijn punt tegenover de Groningse vismigratie-expert Herman Wanningen, die tot dan toe in vistrappen geloofde. Dat vissen deze hindernissen volgens de berekeningen van vistrap-ontwerpers kunnen passeren, is volgens Aarestrup niet de essentie. "Je moet je afvragen: gaan ze er ook langs?"

Inmiddels is ook Wanningen ervan overtuigd dat maar één echte ingreep de visstand in Europa kan herstellen: de dammen moeten weg. "Remove the fucking dams," zoals prof. Aarestrup zich onacademisch uitdrukt. De obstakels zijn desastreus voor vissen die migreren tussen paai- en leefgebieden. Met zijn World Fish Migration Foundation (WFMF) vanuit thuisbasis Groningen en met de lobbyclub Dam Removal Europe bepleit Wanningen een vrije doortocht voor trekvis.

De deskundigen Aarestrup, Jepsen en Wanningen zijn op pad langs de Varde Å.

Bijna overal in Europa zijn vispopulaties gedecimeerd, vertelt de laatste:

"Sinds 1970 is het aantal riviervissen in Europa met 94 procent afgenomen. Cijfers van voor die tijd zijn er niet.

Het zou kunnen dat de visstand al vóór ➤

Zweden: Klimaat versus biodiversiteit

Johan Tielman, milieuchef bij energiebedrijf Uniper: "Wij en andere waterkrachtbedrijven hebben de laatste jaren verschillende dammen verwijderd. De meeste waren verouderd maar in sommige gevallen, zoals bij de waterkrachtcentrale Marieberg, betrof het dammen die nog wel rendabel waren.

Ik verwacht dat de meeste verouderde dammen in de toekomst verwijderd zullen worden maar wat met andere waterkrachtdammen gebeurt, is nog niet duidelijk. In de komende twintig jaar worden de vergunningen van alle waterkrachtcentrales in Zweden opnieuw bekeken. Dat proces is nog maar net begonnen. Omdat we in Zweden ongeveer tweeduizend waterkrachtcentrales hebben, is het een gigantische operatie voor onder andere waterkrachtbedrijven en overheden. Er is een plan van uitvoering op hoofdlijnen en een tijdschema. We moeten een compromis vinden tussen biodiversiteit en hernieuwbare, duurzame energie van waterkracht. Dit laatste is nodig om klimaatdoelen te halen. In de praktijk zullen kleinere krachtcentrales misschien kunnen verdwijnen maar de grotere dammen blijven omdat ze te belangrijk zijn voor de energievoorziening."

Sloop van de Marieberg dam in Zweden.

TEKST
Bert Nijmeijer

FOTOGRAFIE
Herman Wanningen,
Naturentreprenad Syd AB,
Antanas Kubilius

Het stuwmeer met deze waterkrachtcentrale bij Karlsgårde gaat ook verdwijnen.

Een oude viskwekerij met dammetje wordt opgeruimd.

1970 enorm is teruggelopen, zodat we nu nog maar een fractie van een fractie over hebben.”

Recente hengelsuccessen

In de op het Deense wad uitkomende Varde Å zijn na een intensieve lobby van Jepsen, Aarestrup en de sportvisvereniging van Varde bijna alle dammen en stuwen verwijderd. Ook de oude waterkrachtcentrale en het stuwmeer van Karlsgårde staan op de nominatie om te verdwijnen. De rivier meandert

zoals vroeger, het water stroomt weer en zie: de zeeforel floreert en zelfs de zalm is terug. Er zwemmen er zo'n drieduizend in de rivier.

In het clubhuis van de visclub is een van de wanden behangen met zwart-witfoto's – historische vissersglorie. Maar er is ook een wand gevuld met recenter hengelsucces in full colour: trots lachende leden met zilveren zalmen en zeeforellen zo groot dat ze een gezin kunnen voeden.

Zalm in privéwater

“Bij iedereen gebeurt iets in het hoofd als je het over zalm hebt,” zegt Steen Thomsen, hoofd van de hengelclub. Dat de Varde Å in sportvisserskringen wereldberoemd is, heeft ook een keerzijde. Rijkelui uit Kopenhagen kopen stukken land langs de rivier om er privé op zalm te vissen of om er prijzige visuitstapjes te organiseren. Zo komen steeds meer stukken van de Varde Å-oever in particuliere handen. Het is een luxeprobleem vergeleken

Frankrijk: Hoe reageren vis en mens?

Laura Soissons, wetenschappelijk onderzoeker damverwijderingen in de rivier de Sélune, Normandië: “In de rivier de Sélune in de Baai van Mont St. Michel worden twee grote waterkrachtdammen verwijderd. De grootste, de dam Vézins, is 36 meter hoog en in 2020 volledig weggehaald. In 2022 volgt de tweede, La Roche Qui Boit, van 16 meter hoog.

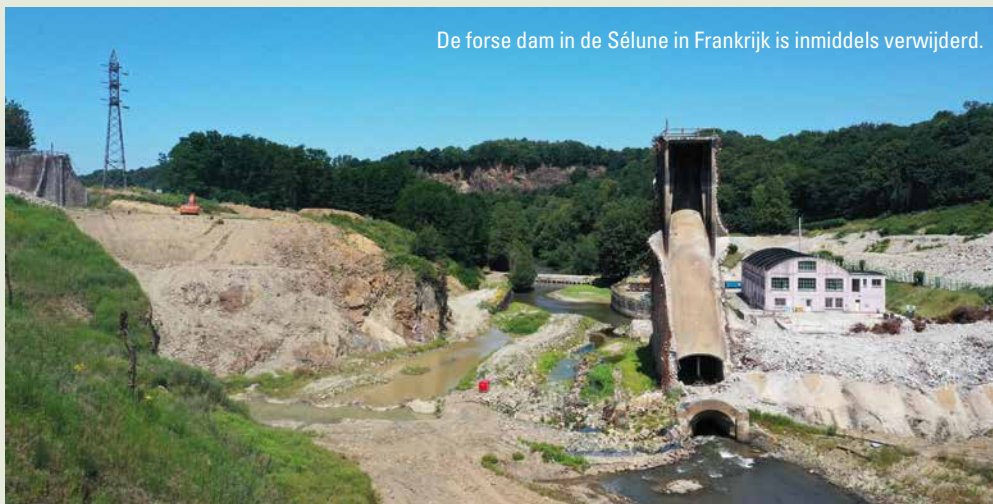
De dammen waren verouderd, vervuild en vormden een niet te nemen hindernis voor migrerende vissen. Bovendien waren de onderhoudskosten hoog. Met de verwijdering willen ze de natuurlijke loop van de rivier herstellen. In de Sélune komt de Atlantische zalm voor en onder andere paling en forel. We onderzoeken het effect van de damverwijderingen op de populaties.

Er was lokaal verzet tegen het verwijderen van de dammen. Het waren een soort toeristische attracties. Mensen waren eraan gehecht. In het stille water voor de dam kon je goed vissen. Mensen waren bang dat verwijdering het landschap zou veranderen. Veel van de angsten waren te

wijten aan gebrekkige communicatie en een tekort aan informatie vanuit de overheden. ‘Moeten we al dat geld alleen voor een paar vissen betalen?’ Dat was de teneur. Maar een damverwijdering is veel meer dan dat alleen.

We onderzoeken wat er verandert na het verwijderen van de dam. Komen de vissen

echt terug zoals gehoopt? Gaan mensen de vallei op een andere manier gebruiken? Op meer plekken in Frankrijk staan damverwijderingen op de agenda – onder andere in de Loire – maar de Sélune is het grootste project. Het is een pilotproject, bedoeld om van te leren. Damverwijderingen van deze schaal zijn vrij nieuw.”

De forse dam in de Sélune in Frankrijk is inmiddels verwijderd.

met de situatie dat er niets te vissen valt. Nog niet zo lang geleden was de zalm hier bijna verdwenen. De terugkeer ervan was niet eens zo ingewikkeld, zegt Niels Jepsen. Ze verwijderden die vervelende dammen en stuwen en herintroduceerden met het goede genenpakket (dat heel precies luistert) en voilà. Het is goed nieuws voor sportvissers én de ecologie. Zalm en zeeforel laten zien dat het goed gaat met de rivier en de omliggende natuur.

Weerstand en sentiment

Volgens een voorzichtige schatting van Wanningens WFMF liggen er in Europa zeker honderdduizend verouderde, overbodige dammen en stuwen. Ze horen bij gesloten waterkrachtcentrales of speelden ooit een rol in de voormalige waterhuishouding. In principe kunnen ze zonder problemen weg maar om vooral sentimentele redenen gebeurt dat niet of te weinig. Mensen zijn bang voor 'natte voeten' of gehecht aan een dam omdat die er in hun beleving altijd al lag. Wanningen, een boerenzoon uit Dwingeloo, reist de wereld over van conferentie via seminar naar expertmeeting. Zijn werk bestaat uit lobbyen, 'agenderen' en fondsen werven. In maart kreeg het WFMF nog een half miljoen euro van de Postcodeloterij. Langzaam krijgt zijn stichting in heel Europa voet aan de grond, met steun van onder meer het Wereld Natuur Fonds en Sportvisserij Nederland. Met meer dan honderdduizend nog te slechten waterbarrières voor de boeg hoeft de vroeg-vijftiger niet te vrezen voor een gebrek aan werk. Denemarken ligt wat hoger dan Nederland en hoeft zich minder zorgen te maken bij een stijgende zeespiegel. Toch is de boodschap dat wat op Jutland kan, ook in Nederland zou kunnen. "Vroeger zaten de Nederlandse rivieren vol met vis. Vóór de komst van de watermolens zwommen er miljoenen zalmen in de Maas en de Rijn. Dat zou weer kunnen. In een rivier in Maine in de VS steeg het aantal rivierharingen van 50.000 in 2013 naar drie miljoen in 2018 na het verwijderen van twee dammen."

Jongelui met sloophamers

Terug in de bestelbus van Aarestrup rijden de heren langs forellenfarms met verwijderde of nog te verwijderen dammen. Bij een meander in de Varde Å

Verwijdering van de Salantai dam in Litouwen

Litouwen: Meer zalm, minder karper

Karolina Gurjazkaite, milieuexpert rivierherstelprojecten in Litouwen: "Sinds 2003 of 2004 zijn er in Litouwen wetten die rivieren tegen de schadelijke gevolgen van dammen moeten beschermen. Het onderwerp kwam op de agenda toen in het centrum van Vilnius een rivierdam instortte. Er ontstond een discussie: 'moeten we die dam eigenlijk wel herbouwen?' Een deel van de inwoners van de hoofdstad reageerde nogal fel: natuurlijk moest zo'n belangrijk stuk erfgoed worden herbouwd. Dat gebeurde uiteindelijk ook, maar de discussie zette het onderwerp damverwijdering op de kaart. De situatie voor trekvis in Litouwen is diffuus. Er gaan dingen goed maar er is nog een lange weg te gaan. In de belangrijkste rivier, de Nemunas (in het Nederlands de Memel), ligt een grote stuwdam op tweehonderd kilometer van zee. Het stuk naar de zee en achter de dam naar Belarus, stroomt vrij maar door die dam bij de stad Kaunas – tweede stad van het land – is de kransslagader voor de vismigratie afgesloten. De kunst is om een evenwicht te vinden

tussen de behoeften van mensen en die van de natuur. Netwerk Dam Removal Europe zorgde voor een strategischer aanpak. De club liet zien dat er niets radicaals is aan het verwijderen van dammen: in het buitenland gebeurt het ook. Dat stelde sommige tegenstanders een beetje gerust.

In Litouwen is inmiddels één grote dam gesloopt en gaat de volgende er in 2022 uit. Daarbij is het natuurlijk zaak om met onze buurlanden samen te werken, met name met Letland en Polen. Het probleem is dat Oost-Europa op het gebied van rivierherstel en damverwijdering veel conservatiever is dan West-Europa. Van Belarus is op dit gebied helemaal weinig te verwachten.

Het is soms een moeilijke discussie. Als een rivier weer gaat stromen, is dat goed voor de zalm. Maar hengelaars die in het kalmere water fijn op karpers konden vissen, zullen na een damverwijdering misschien minder vangen. Wat goed is voor de zalm of de zeeforel, is dat niet per se voor de karper of de snoek."

zijn vaders met hun zonen aan het vissen. Niet op zalm of forel maar op rivierkreeft, die ze vangen met een vissenkop in een net. Het werkt geweldig: ze hebben al een hele bak met krioelende kreeft – een invasieve soort uit Amerika maar daar zullen ze vanavond niet minder om smaken. Bovenop een heuvel zie je de rivier door het dal slingeren. Een gezonde

rivier, vol vis, in een zacht glooiend groen landschap. Een prachtig gezicht, zoals hier zou het op meer plekken kunnen. Op de website van Wanningens 'dam busters', Dam Removal Europe, staan frisse jongelui met sloophamers. Het leger kan helpen, zegt Aarestrup. "Blow the shit up." Wie een dagje met hem optrekt, weet dat de professor het meent. ■